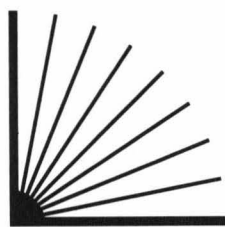

U-notat 8/96

Læringsklausurer: et virkemiddel for flere læreplasser?

Per Olaf Aamodt
Nils Vibe

NIFU

Norsk institutt for studier
av forskning og utdanning

Forord

Læringsklausuler ble innført i forbindelse med statlige anskaffelser i 1991 som et virkemiddel for å øke antall læreplasser. Vedtak om læringsklausul ble først innført av Statsbygg, seinere gjorde også en del fylkeskommuner og kommuner liknende vedtak. Utvalget for revidering av regelverket for statlige anskaffelser, nedsatt i 1995, skal blant annet vurdere bruken av læringsklausuler. Som et ledd i dette utvalgets arbeid har NIFU på oppdrag fra Næringsdepartementet gjennomført en evaluering av læringsklausulenes effekter. Til dette prosjektet ble det nedsatt en referansegruppe bestående av: Undervisningsinspektør Else Høines, Avdeling for videregående opplæring, KUF, direktør Einar Røsås, NHO, spesialkonsulent Erik Jønsson Eidem, Kommunenes Sentralforbund, Per Syversen, LO, kontorsjef Pål Grønstad, Statsbygg, og Fagsjef Jan Løkken, HSH. Rådgiver Grete Pettersen og førstekonsulent Ulrikke Teige har vært referansegruppens sekretariat.

Referansegruppen har utformet prosjektets hovedproblemstillinger, bidratt til å framskaffe informasjon, og gitt svært nyttige kommentarer underveis. Rapporten er utarbeidet av seniorutreder Nils Vibe og seksjonsleder Per O. Aamodt, NIFU.

Oslo, 11.11.96

Berit Mørland

The first part of the paper discusses the importance of the study of the history of the United States. It is argued that the study of the history of the United States is essential for a full understanding of the country and its people. The second part of the paper discusses the importance of the study of the history of the world. It is argued that the study of the history of the world is essential for a full understanding of the world and its people. The third part of the paper discusses the importance of the study of the history of the United States and the world. It is argued that the study of the history of the United States and the world is essential for a full understanding of the United States and the world.

Innhold

Sammendrag	7
1 Bakgrunn for prosjektet	9
2 NIFUs nærmere presisering av problemstillingene	9
3 Metode og datagrunnlag	12
4 Bakgrunnsinformasjon	15
4.1 Noen viktige grunnprinsipper for lærlingeordningen i Norge	15
4.2 Utviklingen i antall lærlinger etter fylke og etter fag	16
4.3 Utbredelsen av klausulordningen i landets kommuner og fylker .	21
5 Resultater fra intervjuene	23
5.1 Hotell- og restaurantbransjen	23
5.2 Bygge- og anleggsgfag	24
5.3 Bygghåndtverkere	25
5.4 Transportbransjen	27
5.5 Byggeindustri	29
5.6 Næringsmiddelindustrien	30
6 Drøfting	30
6.1 Har klausuler virket motiverende?	31
6.2 Virker klausuler konkurransevridende?	33
6.3 Perspektiver framover	34
Vedlegg: Figurer m/tabeller	37

Sammendrag

Hovedproblemstillingene for prosjektet har vært:

- å se på i hvilken grad lærlingeklausul ved offentlige oppdrag vil være motiverende for at bedriften skal ønske å ta inn lærlinger
- vurdere hvilke konkurransevridende effekter en slik klausul har, herunder effekter for små og mellomstore bedrifter

Disse problemstillingene er vesentlig blitt belyst gjennom intervjuer med informanter fra en rekke bedrifter og bransjeorganisasjoner. I tillegg har vi som bakgrunnsstoff trukket inn statistikk over utviklingen i antall lærlingeplasser, og dessuten fått framskaffet en oversikt over forekomsten av klausulvedtak i landets kommuner og fylkeskommuner.

Virker klausuler motiverende?

Det er vanskelig å gi et helt entydig svar på dette, blant annet fordi det har vært vanskelig å komme i kontakt med bedrifter som er stilt overfor et konkret valg på grunn av klausul. Det er videre vanskelig å skulle isolere effekten av klausul fra effekter av andre virkemidler. Våre resultater sannsynligjør likevel at klausulene har hatt en positiv effekt, mest gjennom at det er skapt økt oppmerksomhet om tiltak for å øke antall lærlingeplasser. De fleste av våre informanter stilte seg positive til denne typen tiltak, mens andre mente at det var unødvendig å bruke denne typen offentlige krav som virkemiddel, og at bransjene selv skulle kunne ordne opp.

Sannsynligvis ville virkningene av klausulene ha vært større dersom ikke bare et fåtall kommuner hadde gjort vedtak, og dersom disse vedtakene hadde blitt brukt aktivt. Mange av de vedtatte klausulene synes å ha vært sovende. Dette kan være et resultat av de er satt ut av verk på grunn av EØS-avtalen, men det er like sannsynlig at de tillegges liten vekt sammenliknet med prisen på anbudet. Dette kan være et argument for at det helst er en klausul utformet som et utvelgelseskriterium som vil kunne få effekt.

For øyeblikket er man i ferd med å ta et krafttak for å øke antall læreplaser i forbindelse med Reform 94, og i denne perioden ville lærlingeklausuler trolig uansett ha hatt relativt marginal effekt. Dersom det vedtas en ny klausul i forbindelse med statlige anskaffelser, og dette etterfølges av mange kommuner, er det klart en mulighet for at det kan få større betydning i en mer normal situasjon når dagens krafttak er fullført.

Virker klausulene konkurransevidende?

Svaret på dette spørsmålet må bli et utvetydig ja. En rekke bedrifter ville bli stengt ute fra offentlige oppdrag på grunn av klausulvedtak, fordi de ville velge å droppe offentlige oppdrag snarere enn å prøve å bli godkjent lærebedrift. Innen transportbransjen ville man i særlig grad kunne bli berørt uheldig gjennom firkantet bruk på grunn av aldersbestemmelsene for førerkort.

Spørsmålet om klausuler ville slå særlig uheldig ut for små og mellomstore bedrifter kan imidlertid ikke besvares helt entydig. Det varierer mellom bransjer. I enkelte bransjer er selv svært små bedrifter godkjent som lærebedrifter, mens det innen bransjer med mindre tradisjoner er vanskeligere for små bedrifter. Bruk av opplæringskontorer og opplæringsringer gjør det enklere for små bedrifter å bli godkjent som lærebedrift. Dessuten vil de uheldige virkningene for små bedrifter bli begrenset dersom man ikke setter et for lavt tak på oppdragets størrelse før klausul skal gjøres gjeldende.

Antakelig er det gjennom en form for konkurransevidning at effektene av lærlingeklausuler kan bli størst på lang sikt, og særlig dersom man ser et slikt virkemiddel som del av en større pakke av krav som det offentlige stiller til bedrifter det inngås kontrakt med. Dette innebærer at de utdanningspolitiske målsettingen koples sammen med næringspolitiske mål om å fremme mer kvalitetsbevisste bedrifter. I en del bransjer stiller man seg positivt til at det offentlige på denne måten bidrar til å styrke posisjonen til seriøse bedrifter som blant annet tar et ansvar for opplæring.

1 Bakgrunn for prosjektet

Som ledd i arbeidet i utvalget for revidering av regelverket for statlige anskaffelser er spørsmålet om bruken av lærlingeklausuler som virkemiddel til å øke antall lærlinger drøftet. En egen gruppe for å utrede dette er nedsatt, og de henvendte seg sommeren 1996 til NIFU for å få lagd en egen utredning om effektene av ordningen med klausuler, både de erfarte og de mer hypotetiske. NIFU påtok seg oppdraget innenfor en ressursramme på 3 månedsverk.

I samråd med referansegruppen for prosjektet ble følgende hovedmål utformet:

- a. Å se på i hvilken grad lærlingeklausul ved offentlige oppdrag vil være motiverende for at bedriften skal ønske å ta inn lærlinger
- b. Vurdere hvilke eventuelle konkurransevidende effekter en slik klausul har, herunder effekter for små og mellomstore bedrifter

Holdepunkter for å kunne svare på disse spørsmålene ble det presisert burde framskaffes gjennom intervjuer med ulike typer bedrifter. Dessuten skulle man via KS framskaffe en oversikt over hvilke kommuner og fylkeskommuner i landet som hadde gjort vedtak om lærlingeklausuler.

Prosjektets formål er avgrenset, og det er en rekke relevante problemstillinger som ikke vil bli berørt, delvis fordi de tas opp i andre sammenhenger. Evalueringen berører ikke juridiske spørsmål knyttet til EØS-avtalen. Heller ikke økonomiske og administrative virkninger dekkes gjennom prosjektet.

2 NIFUs nærmere presisering av problemstillingene

Strengt tatt er utredningen knyttet til et utvalg som vurderer regelverket for statlige anskaffelser. NIFU finner det imidlertid rimelig at prosjektet berører lærlingeklausuler også ved kommunale og fylkeskommunale anskaffelser. For det første må vi anta at våre informanter ikke alltid vil være i stand til å sortere ut de statlige fra andre offentlige anskaffelser. For det andre må vi regne med at den statlige politikken vil kunne bli retningsgivende også for kommuner og fylkeskommuner.

Når det gjelder spørsmålet om effekten av klausulene til nå, vil man strengt tatt bare kunne svare bekreftende dersom vi kan påvise bedrifter som har etablert

lærlingeordninger som en effekt av klausulen. En måtte videre gjøre noen anslag på hvilke tallmessige konsekvenser dette har hatt. Et negativt svar på spørsmålet ville det være dersom bedrifter uten lærlinger pga en klausul hadde valgt å avstå fra å påta seg oppdrag fra det offentlige. Denne typen informasjon behøver ikke nødvendigvis komme fra de direkte berørte bedriftene. En mer indirekte informasjon vil man kunne få fra andre bedrifter, bedrifter som pga at de er godkjent lærebedrift har fått oppdrag pga dette, eller tapt oppdrag til bedrifter som hadde etablert lærlingeordning for å få kontrakten. Den siste typen informasjon er beheftet med usikkerhet, noe vi kommer tilbake til i et kapittel om metode.

Læringleklausuler kan ha virket positivt selv om man ikke direkte kan vise til et konkret antall nye læreplasser som en direkte konsekvens. Det kan tenkes at en klausul i like stor grad har en slags symboleffekt ved å gi et signal til bedrifter om betydningen av å ha lærlinger. Det tenkes her på at satsing på planmessig kompetanseoppbygging og rekruttering vil styrke bedriften, og gi et sterkere inntrykk av seriøsitet.

Virkingene av en læringleklausul vil avhenge av hvordan den er utformet. Slik vi forstår det, er det ikke aktuelt at klausul inneholder krav til bedriften utover at den skal være godkjent lærebedrift. Med en slik utforming vil den direkte effekten være begrenset til å framskaffe nye lærebedrifter. Det ligger ingen krav om at allerede godkjente lærebedrifter skal ha lærlinger til en hver tid, eller at det skal være bestemte krav om antall lærlinger, lærlinger innen alle aktuelle fag osv.

Et annen moment som også har vært drøftet er spørsmålet om kravet også skal gjelde for underleverandører. Dette er særlig aktuelt i bygg- og anleggsbransjen. Hvem skal i så fall ha ansvaret for å følge opp at klausuler respekteres?

I vår rapport vil vi ellers legge vekt på skillet mellom etablerte og "nye" lærefag. Vår antakelse er at effekten, kanskje særlig signaleffekten, er størst i de nye fagene.

Når det spørres om læringleklausuler kan virke konkurransevridende, må dette i første omgang sees i forhold til hvordan et klausulvedtak er utformet: er bedrifter som ikke oppfyller betingelsene avskåret fra offentlige oppdrag, dvs at det er et utvelgelseskriterium at bedriften er godkjent lærebedrift, eller om dette er et moment som skal tillegges vekt sammen med andre hensyn. Er det videre slik at klausulen bare skal gjelde dersom anbud på andre punkter ellers er like? Stenges

ikke-lærebedrifter ute fra konkurranse, eller taper de i konkurranse også dersom deres anbud ellers er de beste?

Endelig er det viktig å påpeke at selv om klausulvedtak kan ha medført etablering av nye læreplasser, kan det bli et spørsmål om kvalitet. Dersom en bedrifts eneste motiv for å hyre en lærling er pga et krav fra det offentlige, kan det tenkes at kvaliteten på opplæringen blir svak.

Et spørsmål vedrørende konkurransevridning som ikke var nevnt i selve oppdragsdokumentene, er om det offentlige gjennom denne typen krav svekker sin konkurransedyktighet som oppdragsgiver. Spesielt under høykonjunkturer kan dette redusere interessen for å påta seg offentlige oppdrag. Vi vil søke å registrere også denne typen effekter.

Lærlingeklausul har vært bare ett av mange mulige virkemidler for å øke antall lærlinger i Norge. Effekten av en klausul vil avhenge av mange forhold. Disse momentene har vært styrende for vår innhenting av informasjon og tolkninger av materialet.

- * Effekten vil avhenge av konjunktursituasjonen innenfor den aktuelle bransjen. Muligheten til å påvirke bedriftene vil være størst dersom det er mangel på oppdrag, og bedriftene er nødt til å strekke seg langt for å få offentlige oppdrag.
- * Betydningen av offentlige oppdrag varierer mellom de ulike bransjene. Enkelte bransjer er helt avhengige av offentlige oppdrag, for andre utgjør det en betydelig del, mens det i andre bransjer har liten betydning. Effekten av klausul er størst i de bransjene som vanskelig kan unnvære å utføre offentlig oppdrag.
- * Tradisjoner innen fagopplæring varierer mellom bransjer, og innen en og samme bransje vil det være fag med sterke tradisjoner og nye lærefag side om side. På den ene siden vil en anta at det er mest å hente ved den type tiltak som klausulene representerer i nye fag, der potensialet for nye læreplasser er stort. På den annen side er grunnlagt for å drive fagopplæring størst i de etablerte fagene, der en har kompetansen og der fagopplæring har vært en viktig del av bedriftenes rekrutteringspolitikk. I nye fag kan det være mangel på faglært personale til å ivareta opplæringen.

- * Bedriftsstørrelse vil være en avgjørende faktor. En må forvente at større bedrifter lettere kan drive fagopplæring enn små.
- * Bedriftslokalisering og lokalisering av bedriftens kundekrets er en viktig faktor. Enkelte bedrifter tar på seg oppdrag i flere deler av landet, mens andre primært har et lokalt nedslag. I det siste tilfellet er det trolig helst kommuner som utgjør offentlige oppdragsgivere. Dermed er det bare de bedriftene som arbeider innenfor kommuner som har vedtatt klausul som blir berørt.

NIFU tolker oppdraget dithen at det viktigste ved prosjektet er å peke på en del momenter i dagens situasjon som kan være avgjørende for hvorvidt klausuler vil kunne forventes å ha noen effekt framover eller ikke. For å kunne gjøre dette må vi prøve å belyse om bruken av klausuler så langt har hatt noen effekt, spesielt i den perioden som ligger forut for innføringen av Reform 94. Det ligger ikke i mandatet for prosjektet at NIFU skal gi konkrete råd, særlig fordi eventuelle positive effekter må veies opp mot kostnader og eventuelle administrative ulemper.

3 Metode og datagrunnlag

Slik hovedproblemstillingene for prosjektet er blitt formulert, er det temmelig åpenbart at de ikke kan besvares ved hjelp av kvantitative metoder, iallfall ikke innenfor de tids- og ressursrammene som sto til rådighet. Noe statistisk materiale vil likevel bli trukket inn. Vi vil presentere noen hovedtall fra den offisielle lærlingestatistikken, ikke minst for å vise forekomsten av lærekontrakter innenfor ulike fagområder på nittitallet. For det andre vil vi presentere noen data over kommuner og fylkeskommuner som har vedtatt klausul. Dette vil blant annet illustrere hvor sannsynlig det er at ulike bransjers bedrifter i ulike deler av landet kan ha vært utsatt for et krav om lærlinger i forbindelse med offentlige oppdrag.

Hovedtyngden av det materialet som vil bli brukt i evalueringen stammer fra informantintervjuer, hovedsakelig med bedrifter, men også med de angjeldende bransjeorganisasjonene. Noe annen informasjon er også innhentet fra andre kilder, men da mer sporadisk.

Bruk av informantintervjuer og kvalitativ har en rekke metodiske fordeler såvel som ulemper, sammenliknet med bruk av statistikk og surveymateriale. Informantintervjuer og kvalitative analyser kan aldri omfatte et så stort antall enheter at de kan bli representative i statistisk forstand. Det betyr ikke det samme

som at resultatene ikke kan være generaliserbare. Fordelen med kvalitative metoder er at de gir langt mer opplysninger om hver enhet, og dermed helt andre nyanser og fortolkingsmuligheter enn rent statistiske opptellinger.

Selv om et utvalg enheter i en kvalitativ undersøkelse ikke kan bli representativt på samme måte som et stort utvalg i en survey, kan man likevel sikre at enhetene velges ut slik at de i størst mulig grad fanger opp den variasjonsbredden som finnes i populasjonen. Dette krever tilgjengelige registre med relevant bakgrunnsinformasjon for å velge ut mest mulig representative enheter. I det foreliggende prosjektet ville det kunne ha vært mulig å plukke ut aktuelle bedrifter fra ulike næringer, størrelse og beliggenhet ved hjelp av f.eks. Brønnøysunderegisteret, men dette ville ha vært et omfattende arbeid. Dessuten vil vi likevel ikke ha kunnet velge ut fra de mest aktuelle kriteriene i dette tilfellet: om bedriften er en godkjent lærebedrift, om de har betydelige leveranser til det offentlige, og om de kunne ha vært berørt av lærlingeklausuler.

De fleste av de bedriftene vi har plukket ut har vi fått tips om via vedkommende bedrifts bransjeorganisasjon, etter at kontaktpersonene i disse organisasjonene var blitt informert om hva vi var ute etter. (I tillegg var disse kontaktpersonene også viktige informanter selv). Dermed kan vi kanskje si at vårt utvalg av bedrifter er mer relevant enn egentlig representativt. Et ekstra moment å være klar over i denne sammenhengen, er at våre kontaktpersoner innenfor bransjene kan ha ønsket å sette oss i kontakt med bedrifter som gir et best mulig inntrykk av bransjen, f.eks. gjennom å være aktive og bevisste på opplærings sida. Og selv om de ikke bevisst skulle ønske å gi oss et pent bilde, er det neppe tilfeldig hvilke av medlemsbedriftene de hadde kjennskap til. De fleste kontaktpersonene ga oss tips om bedrifter, inklusive kontaktpersoner i bedriftene på strak arm.

At utvalget av bedrifter derfor med en viss sannsynlighet har en overvekt av relativt opplæringsaktive enheter, behøver ikke å bety så mye. For det første er det ikke vår oppgave å tegne et bilde av de ulike bransjenes kvalitet innenfor fagopplæring. For det andre vil informanter fra aktive bedrifter trolig ha mer informasjon og mer gjennomtenkte refleksjoner om de temaene vi tok opp. Gjennomgående ga da også informantene fyldig respons på våre spørsmål. Alle de bedriftene vi var i kontakt med var villige til å besvare våre spørsmål.

I tilknytning dette, er det selvsagt ingen garanti at informantene fra bedriftene gir en balansert framstilling. De kan være opptatt av å profilere bedriften, selv om vi presiserte at vi ikke ville offentliggjøre hvem det var som hadde svart.

Som vi senere skal dokumentere, er antall klausulvedtak i landets kommuner temmelig lite. Dessuten har vedtakene i noen tid vært sovende. Det er videre bare i forbindelse med bygg og anlegg at kommunene har gjort klausulvedtak. Av alle landets bedrifter er det dermed først og fremst bedrifter innen bygge- og anleggsbransjen, og som leverer til kommuner eller fylkeskommuner med vedtak, eller til Staten som skal ha blitt berørt direkte. For de øvrige bedriftene blir dermed de mer hypotetiske spørsmålene mest relevante.

Kvaliteten på den informasjon man får gjennom intervjuer avhenger selvsagt av hvor godt informert intervjuobjektet er, og av arten av informasjon. Man kan forvente at svar på spørsmål av mer konkret art, fakta om bedriften, antall lærlinger etc. er korrekte. Våre informanter var i noen tilfeller daglig leder, i andre tilfelle (særlig i store bedrifter) opplæringsansvarlige. I førstnevnte tilfelle må vi forvente at vedkommende har solid totaloversikt, og at de vurderingene som gis nødvendigvis er representative. Når det gjelder de opplæringsansvarlige, kan det tenkes at de hadde mindre kunnskap om sider vedrørende kontraktinngåelser og eventuelle krav som ble stilt der. En del av den informasjonen vi fikk gjaldt heller ikke bare vedkommende bedrift, men om situasjonen mer generelt, eller om konkurrenter. Dette blir på en helt annen måte annenhåndsinformasjon, der en må stille seg kritisk. Vi vil legge vekt på dette i vår framstilling ved å presisere at "...det ble hevdet..." ol. Når det gjelder annen respons vi fikk av mer vurderende karakter, kan jo dette ikke kategoriseres som riktig eller galt. Men synspunktene kan være mer eller mindre representative, særlig dersom det er vurderinger som går ut over egen bedrift. Igjen er det et dilemma at de mest informative ofte er de som har spesielt sterke synspunkter om spesielle saker.

Det siste momentet vi vil peke på er at disse intervjuene er foretatt i en periode der det i særlig grad er satt fokus på lærlingene gjennom Reform 94. Særlig når vi reiser spørsmål om konkrete erfaringer, kan disse være farget av den dagsaktuelle situasjonen. I hvilken retning dette slår ut er vanskelig å avgjøre. På den ene siden kan det tenkes at hele fokuseringen på å opprette lærlingeplasser gjennom reformen har skapt et generelt mer positivt klima i forhold til lærlinger (ikke minst de gunstigere støtteordningene). På den annen side kan det tenkes at nettopp denne

innsatsen og de ulike virkemidlene for å nå reformens mål gjør bedrifter mer negative overfor andre typer virkemidler av typen lærlingeklausuler.

Enkelte informanter pekte nettopp på at man hadde gjort en stor innsats og strukket seg langt. Det ble da sett på som noe irriterende at det stilles denne typen krav i forbindelse med offentlige anbud. Det vil nok også ofte gjøre seg gjeldende en generell skepsis til reformer, og vi må forvente å møte reaksjoner av typen "dette ordner vi best på vår egen måte". Vi forventer særlig at man vil peke på manglende forkunnskaper og at lærlingene er for unge. Dermed oppfattes kanskje lærlingeklausulen som noe negativt, unødvendig eller på siden av det som er hovedproblemet når det gjelder opplæring og kompetansebygging i den enkelte bedrift eller bransje. Mange vil med stor rett kunne hevde at bedriftene løser opplæringsoppgaven så godt de kan og i tråd med bransjens interesser.

4 Bakgrunnsinformasjon

I dette avsnittet vil vi først gi en kortfattet beskrivelse av hvordan fagopplæringen er organisert, og spesielt ansvarsfordelingen når det gjelder å framskaffe nye læreplaner. Deretter vil vi gi en kortfattet oversikt over utviklingen i antall læreplaner over tid, og til slutt vise omfanget av klausuler.

4.1 Noen viktige grunnprinsipper for lærlingeordningen i Norge

Selv om lærlingeordningen kan føres tilbake til middelalderens laugssystem, også i vårt land, er det formaliseringen og den offentlige reguleringen av fagopplæringssystemet som er viktig å ha for øye i vår sammenheng. Lov om videregående opplæring (LVO), som trådte i kraft i 1976, skisserer grunnprinsippene for opplæringen på dette nivået i skolen, og gjelder studierettet såvel som yrkesrettet opplæring. Lov om fagopplæring i arbeidslivet (LFA), med ikrafttreden fra 1980, tar for seg den delen av fagopplæringen som forutsettes lagt til bedrift. Sentralt i fagopplæringen står prinsippet om offentlig godkjenning av opplæringen, hvor fagbrevet er det endelige målet. Høsten 1994 var antallet godkjente lærefag 252, og tallet hadde steget kraftig siden 1990. Slik sett var opprustningen av fagopplæringssystemet i full gang før innføringen av Reform 94.

Et av målene for Reform 94 er å styrke fagopplæringens status, og et nødvendig virkemiddel i denne sammenheng er å bedre tilbudet, spesielt når det gjelder tilgang til læreplaner for unge søkere. Den såkalte hovedmodellen for fagopplæring bygger på ettårige grunnkurs og VK1 som tas i skole, mens de to siste årene av opplæringen

skal foregå i bedrift. I de to årene skal tiden deles likt mellom opplæring og verdiskaping. Selv om det normale opplæringsløpet har forutsatt at i hvertfall deler av opplæringen skal foregå i bedrift som lærling, finnes det eksempler på fagopplæring som foregår helt i skole (VK2), eventuelt med utplassering i bedrift. En del av de relativt nye lærefagene, som hjelpepleierfaget, er eksempel på dette.

Bare offentlig godkjente lærebedrifter kan ta inn lærlinger, og det er yrkesopplæringsnemnda i fylket som står for godkjenningen. Bedrifter som kan stå for hele opplæringen kan dermed tegne kontrakt direkte med lærlingen. I de tilfellene der en bedrift ikke har tilstrekkelig faglig bredde i sin virksomhet er det aktuelt med samarbeid med andre bedrifter slik at lærlingen får fullverdig opplæring. Slikt samarbeid kan organiseres gjennom opplæringskontorer, og lærlingen inngår da kontrakt med opplæringskontoret. En annen organisasjonsform er opplæringsringer der bedrifter inngår samarbeid om opplæringen. Organisasjonsformen varierer mye mellom fylkene og mellom ulike bransjer.

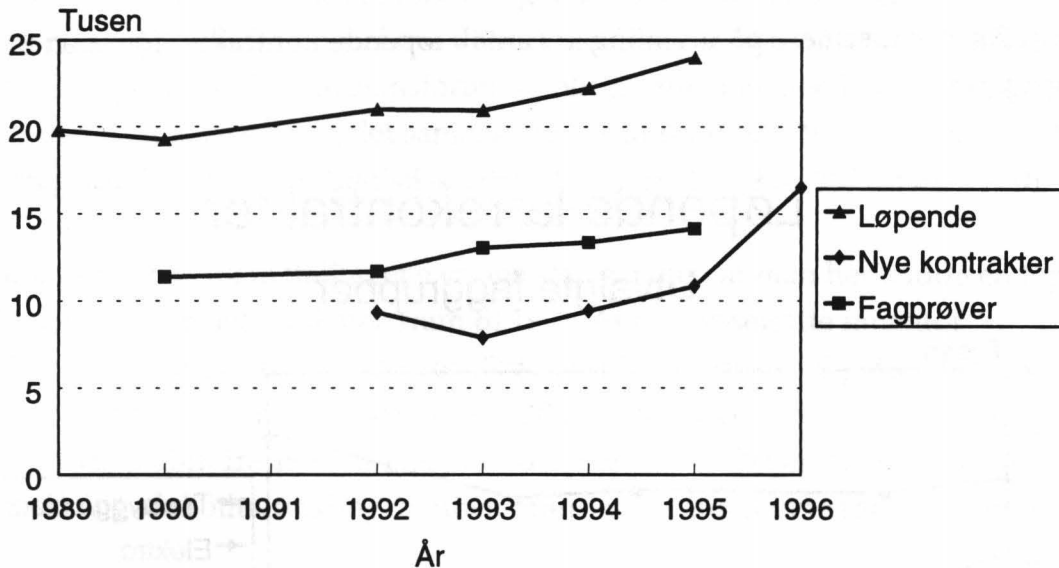
4.2 Utviklingen i antall lærlinger etter fylke og etter fag

Vi vil i dette avsnittet presentere noen hovedtall som viser utviklingen i antall lærlinger siden begynnelsen av 90-tallet. Dette skal danne et bakteppe for drøftingen av de funnene vi seinere presenterer. Hovedtallene vil imidlertid også kreve noen selvstendige kommentarer. I den grad det her er mulig å komme med noen antydninger til svar på spørsmålene som stilles i undersøkelsen, vil det bli gjort. Som et utgangspunkt kan vi tenke oss to mulige hovedforklaringer på endringer i lærlingetallet over tid. Den ene forklaringen kan vi kalle *konjunkturhypotesen*. Her går vi ut fra at de økonomiske og markedsmessige betingelsene hver enkelt bransje lever under vil reflekteres i lærlingetallet. Oppgangstider øker behovet for arbeidskraft, noe som også kommer lærlingene til del, mens nedgangstider har den motsatte effekten. Den andre hovedforklaringen kaller vi *mobiliseringshypotesen*. Her tenker vi på den mulige effekten av kampanjer for å øke lærlingetallet, uavhengig av konjunktursvingninger. Innføringen av rett til videregående opplæring gjennom Reform 94 nødvendiggjør en omfattende mobilisering for å opprette nye læreplasser.

I det følgende vil vi presentere fire figurer som viser hovedtendensene når det gjelder antall lærlingeplasser i Norge. Figur 1 viser utviklingen i antall løpende kontrakter, antall nye kontrakter og antall fagprøver fra 1989 til 1996.

Lærlinger og fagprøver

1989 - 1996

Kilde: 1989-95: SSB. 1996: KUF

Figur 1 Utvikling i antall løpende lærekontrakter, nye kontrakter og avlagte fagprøver. 1989-96

Fra 1989 til 1995 økte det samlede antall løpende lærekontrakter fra 19.790 til 23.976, eller med 21 prosent. Veksten har imidlertid ikke vært ubrutt, og det var faktisk tilbakegang fra 1989 til 1990, såvel som fra 1992 til 1993. 73 prosent av veksten på drøyt 4.000 løpende kontrakter i perioden kom etter 1993. Ettersom Statsbygg ble pålagt å bruke lærlingeklausul i april 1991 og KADs rundskriv til kommunene gikk ut et år seinere, kan vi i hvertfall ikke si at klausulen hadde noen umiddelbar positiv effekt på lærlingetallet. Tallet på *nye* kontrakter falt faktisk markant fra 1992 til 1993, fra 9.333 til 7.866. Vi har dessverre ikke eldre tall for nye kontrakter enn tallene fra 1992.

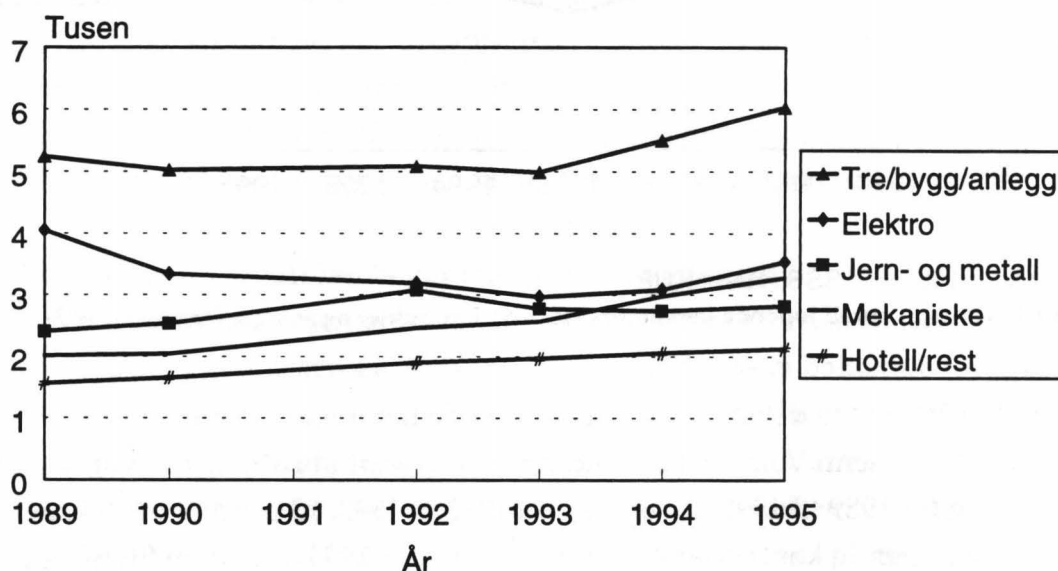
Når det samlede antallet løpende kontrakter og antallet nye kontrakter stiger markant fra 1993 til 1994 og fra 1994 til 1995, kan det være grunn til å forklare dette med konjunkturførhold på den ene siden og en generell mobiliseringseffekt i forbindelse med innføringen av Reform 94 på den andre. At klausulen kan ha blitt brukt som en del av mobiliseringen for Reform 94, slik forutsetningen var, skal vi selvsagt ikke se bort fra. Utviklingen i de totale lærlingetallene gir likevel ikke noe holdepunkt for å vurdere om klausulen kan ha hatt en selvstendig effekt. At Reform 94 har hatt en effekt er imidlertid hevet over tvil når vi tar i betraktning den kraftige veksten i antall nye kontrakter fra 1995 til 1996, det året da elevene fra det første

reformkullet skulle ut i lære. Det ble da inngått 9.500 kontrakter med reformelever, av disse var 6.500 elever med rett, 3.000 hadde ikke rett. I tillegg ble det inngått 7.000 kontrakter med lærlinger som ikke kom inn under reformen.

I figur 2 ser vi nærmere på utviklingen i antall løpende kontrakter for noen utvalgte faggrupper.

Løpende lærekontrakter

Utvalgte faggrupper

Kilde: SSB.

Figur 2 Antall løpende lærekontrakter innenfor utvalgte faggrupper. 1989-95.

Utviklingen er noe forskjellig for de fem utvalgte faggruppene. Trearbeidsfag, bygg- og anlegg avviker minst fra det generelle bildet vi så i figur 1, med vekst etter 1993. Dette bekrefter på mange måter konjunkturhypotesen, ettersom bransjen har opplevd en vekst de siste årene. Fra 1993 til 1994 var det en kraftig vekst i byggevirkksomheten. Det ble igangsatt bygging av 21.240 nye boliger i 1994 mot 16.194 året før, og veksten for næringsbygg var omtrent tilsvarende (Statistisk årbok 1995, tabell 363). For mekaniske fag og for hotell og restaurantbransjen har det vært en kontinuerlig vekst i hele perioden, og her kan en mobiliseringshypotese kanskje finne støtte. Mobiliseringen må i så fall ha startet i god tid før Reform 94 var aktuell politikk, og det er rimelig å vise til Ungdomsgarantien som en mulig medvirkende faktor. Dette er fagområder som vi regner med i liten grad har blitt berørt av lærlingeklausuler.

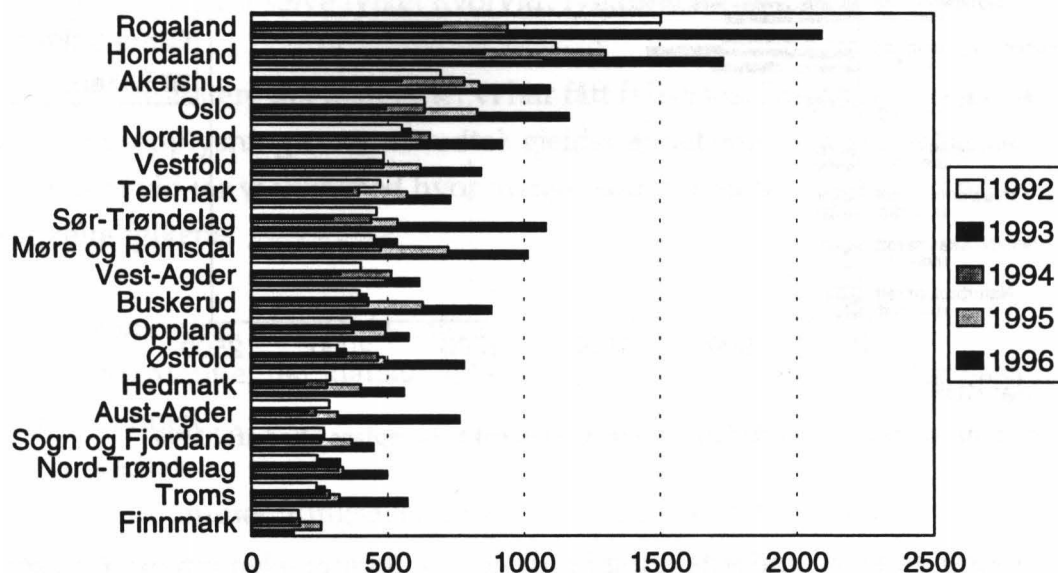
Den kraftige reduksjonen i antall lærekontrakter innenfor elektrobransjen fram til 1993, og særlig fra 1989 til 1990 må kunne settes i sammenheng med konjunktursvingninger og en generell utvikling i bransjen. Fra 1994 kom det her en moderat økning som kan ha sin forklaring dels i bedre konjunkturer, dels i mobiliseringen for Reform 94. Hvis vi sammenlikner med medlemstallsutviklingen i Norsk Elektriker- og Kraftstasjonsforbund, blir sammenhengen helt slående. I 1989 var medlemstallet 28.449, og det sank særlig sterkt fram til 1993, da det var 25.937. I 1995 steg tallet igjen svakt (Statistisk årbok 1993, tabell 179 og 1996, tabell 200).

Utviklingen i jern- og metallfagene er noe særegen ved at man her hadde en topp i 1992, mens tallet siden sank noe fram til 1994. Antall sysselsatte innenfor metallproduksjon og metallvareproduksjon sank med drøyt 10 prosent fra 1990 til 1992, for siden å være relativt stabilt. Antall ansatte innen produksjon av maskiner og utstyr var stabilt fra 1990 til 1993, for så å øke i 1994. Det er dermed ingen direkte sammenheng mellom utviklingen innen bransjen og antall inngåtte lærekontrakter.

Figur 3 viser hvordan utviklingen i antall ny lærekontrakter var i årene 1992 til 1996 i de enkelte fylkene. Det mest slående ved figuren er de høye tallene i 1996. I

Nye lærekontrakter

Fylker. 1992-96

Kilde: 1992-95: SSB; 1996:KUF

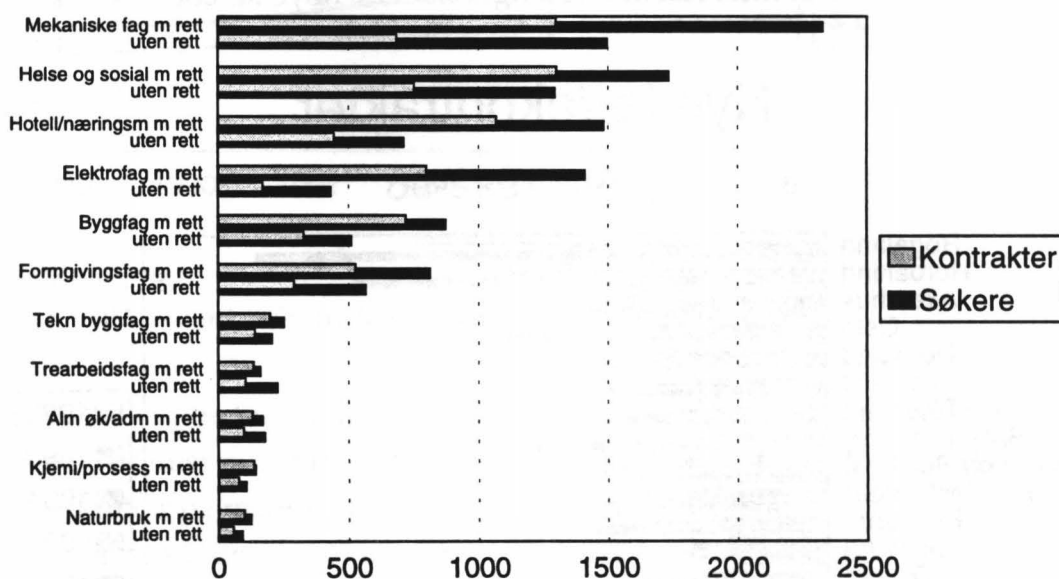
Figur 3 Antall nye lærekontakter. Fylkesvis fordeling. 1992-96.

samtligte fylker, unntatt Finnmark, er 1996 det året da det ble formidlet flest kontrakter. I en rekke fylker, som i utgangspunktet var relativt svake lærlingefylker, var antallet nye lærekontrakter i 1996 mer enn dobbelt så høyt som i det dårligste av de fire forutgående årene. Eksempler på slike fylker er Troms, Aust-Agder, Oppland og Buskerud. I andre fylker, med sterkere tradisjoner var veksten mindre (Vestfold, Telemark og Nordland). De to fylkene som hele tiden har hatt flest lærlinger (Rogaland og Hordaland) framviser også en kraftig økning i antallet nye kontrakter i forbindelse med reformens ikrafttreden.

Hvordan er formidlingen av læreplasser i forhold til det behovet som kan dokumenteres gjennom søkningen? Figur 4 viser formidlingen til de søkerne som omfattes av Reform 94. I alt ble det formidlet ca. 9.500 læreplasser til disse søkerne høsten 1996, mens omtrent 15.500 søkte. I tillegg til dette er det inngått 7.100 kontrakter med lærlinger som ikke omfattes av reformen. Disse er ikke med i figur 4.

Søkning og formidling 1996

Status læreplasser for Reform-94 elever

Kilde: KUF

Figur 4 Formidlingsresultat for Reform 94-elever som søkte læreplass i bedrift i 1996.

Figuren viser en sterk underdekning i forhold til etterspørselen innenfor mekaniske fag. Her fikk bare litt over halvparten av søkerne læreplass, og siden dette gjelder det største fagområdet, blir underdekningen betydelig i faktiske tall, nemlig 1.700. Også innenfor helse- og sosialfag, elektrofag, hotell- og næringsmiddelfag og

formgivingsfag er underdekningen betydelig, hhv 1.000, 900, 700 og 600. Innenfor byggfag og for de mindre studieretningene er resultatene mer tilfredsstillende. Selv om resultatet i 1996 ligger langt over det som har vært tilfelle tidligere når det gjelder inngåelse av nye kontrakter, er det et godt stykke igjen før målet er nådd. Ikke minst er det grunn til å minne om at læretiden i bedrift normalt skal være to år slik at det vil være nødvendig å opprette et betydelig antall nye plasser også i 1997.

4.3 Utbredelsen av klausulordningen i landets kommuner og fylker

For å kunne vurdere de mulige effektene av lærlingeklausuler er det helt vesentlig å ha kjennskap til hvor utbredt de er.

Den største effekten på landsbasis vil det ha dersom landets kommuner og fylkeskommuner gjør bruk av lærlingeklausuler. For de fleste bedriftene utover landet er det kommunesektoren som utgjør det viktigste offentlige oppdragsmarkedet. Vi har derfor laget en oversikt over omfanget av klausulvedtak innen kommuner og fylkeskommuner basert på informasjon innhentet av Kommunenes sentralforbund. Dette materialet er langt fra fullstendig. Det er fem fylker som ikke har svart, men blant disse er Oslo, som vi vet har vedtak om klausul. De øvrige fylkene som ikke har svart er Aust-Agder, Sogn og Fjordane, Nord-Trøndelag og Finnmark. Dessuten er det varierende i hvilken grad de ulike kommunene innen hvert fylke har svart. Dette siste har trolig sammenheng med at i noen fylker er det bare de som har klausulvedtak som er registrert. Det er også ufullstendige svar fra selve fylket hvorvidt fylkeskommunen har vedtak om klausul.

Vi velger å presentere det materialet vi har fått fylkesvis. Det er bare helt unntaksvis at det er gitt opplysninger om at vedtak gjelder annet enn bygg og anlegg. For enkelthets skyld tar vi ikke med hvor mange kommuner som har svart og ikke svart i de enkelte fylkene.

Østfold: 1 kommune, Moss. Ikke informasjon om fylkeskommunen

Akeshus: 5 kommuner har klausul, ikke oppgitt hvilke, heller ikke informasjon om fylkeskommunen

Oslo: Har vedtak

Hedmark: 2 kommuner, Ringsaker og Kongsvinger. Ikke opplyst om fylkeskommunen

Oppland: Fylkeskommunen pluss Gjøvik, som dekker tjenester og varer utenom bygg og anlegg

Buskerud: 3 kommuner, Krødsherad, Kongsberg og Flå. Ikke opplyst om fylkeskommunen

Vestfold: 2 kommuner, Nøtterøy og Tønsberg. Ikke opplyst om fylkeskommunen

Telemark: 3 kommuner, Bamble, Notodden og Porsgrunn. Ikke opplyst om fylkeskommunen

Aust-Agder: Ikke svart

Vest-Agder: 2 kommuner, Kristiansand og Søgne. Begge disse har "svake" vedtak. Ikke opplyst om fylkeskommunen

Rogaland: Fylkeskommunen har vedtak, samt 5 kommuner: Stavanger, Sandnes, Randaberg, Karmøy og Eigersund

Hordaland: 3 kommuner, Kvinnherad, Meland og Bergen. Fylkeskommunen ikke svart

Sogn og Fjordane: Ikke svart

Møre og Romsdal: Ingen vedtak rapportert i fylkeskommune eller kommune

Sør-Trøndelag: Fylkeskommunen og 1 kommune, Trondheim

Nord-Trøndelag: Ikke svart

Nordland: 2 kommuner, Rana og Vefsn. Fylkeskommunen ikke svart

Troms: Bare fylkeskommunen har vedtak

Finnmark: Ikke svart

Ifølge denne oversikten er det bare 31 kommuner som har fattet vedtak om lærlingeklausuler. I tillegg har vi rapportert om vedtak fra bare fire av fylkeskommunene. Det er imidlertid mulig at fylkeskommunen da de rapporterte til KS ikke oppfattet at også fylkeskommunens vedtak skulle rapporteres.

Det er grunn til regne med at denne oversikten betyr en viss underrapportering, og at den må brukes med forsiktighet. Likevel må vi kunne trekke den slutning at det bare er helt unntaksvis at kommuner har fattet vedtak om lærlingeklausul, og at det nesten utelukkende dreier seg om bygge- og anleggssektoren. Virkningene har derfor vært temmelig begrensede, bortsett fra for firma som leverer til Staten. På den annen side ser vi at det er en overvekt av byer blant de som har fattet vedtak. Virkningene er dermed noe større enn antall kommuner i seg selv tilsier.

En antydning om eventuelle effekter av lærlingeklausuler ville vi ha fått dersom det er en sammenheng mellom omfanget av klausuler og veksten i antall lærlingeplasser. Vi skulle da ha forventet at fylker der fylkeskommunen og mange kommuner har klausul ville ha hatt sterkest vekst i årene 1991 - 1994. Noen slik sammenheng er det ikke mulig å påvise i vårt materiale. Sannsynligvis skyldes det at forekomsten av vedtak ikke varierer så sterkt mellom fylkene, og at mange andre

forhold har mye mer å si for hvordan antall lærlingeplasser utvikler seg i de ulike fylkene.

Denne oversikten får også konsekvenser for utvalget av bedrifter som skal intervjues. Spesielt innen bransjer der det er små bedrifter med overveiende lokalt nedslag må bedrifter velges fra områder med vedtak.

5 Resultater fra intervjuene

Totalt er det gjennomført 28 intervjuer med representanter for bedrifter og bransjeorganisasjoner. De fleste intervjuene er foretatt over telefon. Selv om intervjuene har vært av varierende lengde, fra ti - femten minutter til mer enn en time, blir dette et meget omfattende materiale. Hensikten med denne framstillingen er ikke å gi et uttømmende bilde av hva som er blitt sagt gjennom intervjuene. Vi er ute etter å finne noen hovedmønstre som setter oss i stand til å trekke noen konklusjoner på de hovedspørsmålene som reises. Fordi intervjuene har vist at forskjellene mellom de ulike bransjene er svært store, har vi funnet det mest hensiktsmessig å presentere resultatene bransjevis.

5.1 Hotell- og restaurantbransjen

Det ble gjennomført intervjuer med 8 bedrifter samt en representant fra Hotell- og restaurantforbundet. Utvalget består av flere høyfjells- eller turisthoteller med stor vekt på kurs og konferanser, ett stort velrenommert byhotell med et bredt spekter av restauranter, en liten kafeteria og en mindre restaurant, et relativt stort firma som driver selskapslokaler og restaurant, og et mindre byhotell uten restaurant og skjenkerett, men med en tradisjonsrik kafeteria.

Med unntak av en bedrift hadde alle de kontaktede bedriftene lærlinger, til dels temmelig mange. De fleste hadde hatt dette lenge, og så på det som en helt nødvendig del av sin personal- og rekrutteringspolitikk. En av bedriftene var temmelig ny på dette feltet, mens en av de små respondentene våre ikke hadde kapasitet til å ha lærlinger, til tross for at de kunne bli godkjent. Det må også nevnes at en av respondentene var formann i en lokal opplæringsorganisasjon, og uttalte seg like mye på vegne av denne som bedriften sin.

Bransjeforbundets medlemmer består av 2100 bedrifter, hvorav 80% er små. Antall ansatte er ca 60 000. Bransjen består av både gamle etablerte lærefag som kokk og (?) servitør, og med resepsjonist som et temmelig nytt fag. Innenfor de etablerte fagene

må bransjen sies å ha sterke læretradisjoner, men mye turbulens og raske etableringer og avviklinger har på mange måter satt bransjen i vanry og skapt et bilde av useriøsitet.

Til tross for at bransjeforbundet påpekte at det hadde vært en diskusjon rundt klausuler i denne bransjen, og at enkelte firma hadde blitt berørt av firkantet bruk, var det ingen av de intervjuede bedriftene som hadde blitt berørt. Kjennskapen til denne ordningen syntes å være liten. Dette henger nok sammen med at det er fattet få vedtak som berører denne bransjen. Alle de aktuelle bedriftene hadde oppdrag av ulike karakter for det offentlige, og til dels med mange ulike oppdragsgivere, selv om betydningen kunne variere.

Ifølge Bransjeforbundets kontaktperson måtte man forvente at det ikke var noe samlet syn i bransjen på bruken av lærlingeklausuler. Dette ble klart bekreftet. Vi finner i hovedsak tre typer holdninger blant de bedriftene vi har kontaktet: for det første er de som er indifferente fordi de uansett vil ha lærlinger, for det andre er det representanter for lærebedrifter som er positive fordi det fører til en konkurransevidning til fordel for dem selv og andre bedrifter som oppfattes som seriøse, og for det tredje er det de som er negative, og som eventuelt vil droppe offentlige oppdrag dersom lærlingeklausul ble innført. Vi finner også enkelte som har motforestillinger av mer prinsipiell art, og som mener at bransjen kan ordne opp i dette på egen hånd. Bedrifter som ville bli motivert for å ta inn lærlinger som følge av klausul støtte vi ikke på i vårt materiale.

Vi finner i dette materialet klare tegn på at aktiv bruk av lærlingeklausul kan gi konkurransefortrinn til større og mellomstore bedrifter i forhold til de små. At opplæringsorienterte og seriøse bedrifter gis fortrinn er kanskje likevel det mest iøynefallende.

5.2 Bygge- og anleggsfag

Bransjen består av de største entrepenørfirmaene i Norge. Bransjeforeningen har 180 medlemmer med 16 000 ansatte. Bransjen har omtrent alle lærefagene som er basert på grunnkurset i bygg: tømrer, murer, betongarbeid samt anleggsfagene. Bransjen har sterke tradisjoner på lærlingesiden, selv om en del relativt nye fag er kommet til (f.eks. innen anlegg). Alle medlemsbedriftene er godkjente lærebedrifter. Dette betyr at en måtte utenom medlemsmassen for å treffe på andre typer bedrifter. For alle disse bedriftene er det offentlige en viktig, i enkelte tilfelle helt dominerende kunde.

I denne bransjen har vi foretatt intervjuer med bransjeorganisasjon og 4 bedrifter. Alle de intervjuede bedriftene kjente til lærlingeklausuler i en rekke offentlige oppdrag. Dette utgjør ingen problemer, derimot var responsen helt entydig at klausulene ikke hadde blitt brukt. Det var noe uklart om dette kunne skyldes at klausulene hadde vært "sovende" etter EØS-avtalen (men de står fortsatt i anbudsspesifikasjonen). Det ble hevdet at enten var oppfølgingen innen det offentlige av de vedtatte klausulene fraværende, eller så ble det bevisst sett bort fra dem. Fra flere bedrifter fikk vi høre at konkurrerende bedrifter uten lærlingeordning var blitt foretrukket. Man så bare på pris.

Synet på en eventuelt sterkere og mer aktiv bruk av klausuler var noe delte, slik vi også fant det innen hotell- og restaurantbransjen. På sett og vis var bedriftene indifferente, fordi de likevel hadde lærlinger. Noen var positive fordi det ga deres egen bedrift et fortrinn og kunne stenge ut en del useriøse firma, blant annet utenlandske. Andre var mer negative til denne typen offentlige påbud, som de mente var uønsket, og at det offentlige kunne få sjaltet ut useriøse bedrifter gjennom andre metoder.

Det er et problem innen denne bransjen at det er mangel på lærlinger særlig til murerfaget. På den andre siden har bransjen et stort innslag av ufaglært arbeidskraft med lang erfaring som kan oppnå fagbrev gjennom paragraf 20 ordningen.

Innen denne bransjen er det særlig aktuelt med bruk av underleverandører. De større firmaene inngår kontrakter med det offentlige for så å engasjere underentreprenører. Det er noe uklart hvorvidt klausulordningen dekker underleverandører og om hvem som i så fall har ansvaret for å følge opp.

5.3 Bygghåndtverkere

Dette omfatter snekkerbedrifter, rørleggere, blikkenslagere, malere etc. Dette er en bransje som i stor grad består av små bedrifter. Mange er medlemmer av bransjeforeningen Bygghåndtverkernes landsforening, men det er også mange uorganiserte. Bransjen har sterke tradisjoner innen fagopplæring, og selv små bedrifter ned til to - tre ansatte kan ha lærlinger.

Vi har hatt samtaler med en representant for bransjeforbundet og med 5 bedrifter innen blikkenslagerfaget, malerfaget, trebygg og rørleggere. I denne bransjen har det vært særlig vanskelig å få gjennomført intervjuer, ikke minst fordi bedriftens ansatte er ute i oppdrag og dermed lite tilgjengelige på telefon. Vi har nok lettest fått

kontakt med relativt større bedrifter med kontoransatte eller en daglig leder som ikke jobber i marka sjøl. Det at vi bare har hatt kontakt med lærebedrifter må også betraktes som en skjevhet, selv om det er mange små lærebedrifter innen denne bransjen. Det ville ha sprengt alle ressursrammer dersom vi skulle hatt gjennomført et så stort og bredt anlagt intervjuopplegg som strengt tatt er ønskelig.

Fra bransjeforeningens side var man i utgangspunktet positive til klausuler i en periode preget av svak ordretilgang, sviktende rekruttering og høy ungdomsledighet. Inntrykket fra bransjehold var likevel at lærlingeklausuler i liten grad hadde vært utslagsgivende.

Dette inntrykket av tiltak som har hatt liten anvendelse ble i noen grad bekreftet gjennom samtaler med en del bedrifter. Noen respondenter karakteriserte klausulen som sovende, og at f.eks. kommunene i realiteten bare så på hvilket anbud som var lavest i pris. Andre respondenter igjen var blitt berørt av klausulen på en eller annen måte. En bedrift uttrykte at klausulen hadde vært en medvirkende grunn til at man startet opp med lærlinger for et par år siden. Dette må vi kunne ta med som en klar indikasjon på at lærlingeklausulene har virket motiverende på en god del bedrifter, ellers ville sannsynligheten for å treffe på et slikt tilfelle gjennom vårt begrensede utvalg ha vært forsvinnende liten.

Bedriftene innen denne bransjen har det offentlige som en viktig kunde, dermed er de potensielt sterkt berørt av de retningslinjene som trekkes opp ved offentlige oppdrag. Men siden alle de intervjuede bedriftene faktisk hadde lærlinger blir de ikke direkte berørt i den forstand at de stenges ute.

En aktivt bruk av klausul vil derimot kunne ha virket i forhold til konkurrentene. Det ble gitt inntrykk av at dette i noen grad var blitt brukt til å sjalte ut bedrifter fra offentlige oppdrag, men det var flere tilbakemeldinger på at det motsatte skjedde: at bedrifter uten lærlinger fikk oppdragene fordi de var billigst. Det ble uttrykt atskillig irritasjon over vedtatte klausuler som ikke ble brukt. Stort sett ble det uttrykt et ønske om at det offentlige ved hjelp av denne typen krav kunne bidra til å øke kompetanse i bransjen og å sanere ut det som ble oppfattet som mindre seriøse bedrifter. Man syntes man kunne få et konkurransefortrinn ved at man tok et samfunnsansvar på fagopplæringssida.

Fra ett firma kom det et interessant moment: bedriften var preget av sesongvariasjon, og hadde med sine 4 ansatte inklusive en lærling for høy kapasitet

på årsbasis. Dermed måtte man i perioder gå til permitteringer. Siden en lærling ikke kan permitteres, måtte en av de fast ansatte gå ut. Dersom en slik bedrift utvider kapasiteten ved å ta inn lærlinger, vil det øke sannsynligheten for at fast ansatte kan bli permittert. Det kan da også stilles spørsmål ved om en slik bedrift utenom sesongen har muligheter for å følge opp lærlingen på tilstrekkelig vis.

5.4 Transportbransjen

Bransjen er betydelig, med 30-40.000 tunge kjøretøyer. Innenfor persontransport finnes det en rekke mellomstore og større bedrifter, mens godstransportsektoren er mer preget av mange enkeltmannsbedrifter. Det finnes et stort potensiale for fagopplæring, men bransjen er preget av mangel på kultur og tradisjoner innenfor dette feltet. Vi har vært i kontakt med tre mellomstore bedrifter hvorav to rene persontransportbedrifter og en med blandet gods- og persontransport. Alle tre bedriftene hadde dessuten eget verksted for tunge kjøretøyer, og en la vekt på at det også tilbyr verkstedstjenester til eksterne kunder. En bedrift drev dessuten eget reisebyrå. I forbindelse med fagopplæring er bransjen spesielt interessant fordi den etterspør kompetanse av så ulike karakterer som sjåfører og bilmekanikere.

Bilmekanikerfaget har lange tradisjoner, mens eget fagbrev for transport ble innført i 1992. For tiden utredes fagets fremtid, og en mulig utgang kan bli to fag, ett for godstransport og ett for persontransport. Det som her er helt spesielt er at aldersgrensen for sjåfører innenfor persontransport er 21 år og dette skaper problemer når det gjelder inntak av lærlinger etter Reform 94. Å ta inn lærlinger rett fra VK1 når de kanskje ikke en gang har fylt 18 år skaper spesielt store problemer. Man kan dessuten ikke drive opplæringskjøring med passasjerer i bussen. Skulle sjåførene drive opplæring, måtte dette skje utenom normal arbeidstid, noe som krever ekstra ressurser.

Offentlige leveranser er viktige, og bransjeorganisasjonen antyder at dette utgjør 30-40 prosent av virksomheten. Dette vil vanligvis dreie seg om konsesjonsbelagt persontransport i rute. At det stilles krav og betingelser i forbindelse med inngåelse av kontrakter med det offentlige ligger slik sett i sakens natur. I tillegg til rutetransport, er det også et betydelig marked for levering av turbusstjenester til offentlige bedrifter og etater.

Felles for situasjonen ved de tre bedriftene vi var i kontakt med, er at bilmekanikeropplæringen skaper små problemer, bortsett fra at det ble vist til en viss misnøye med situasjonen etter innføringen av Reform 94 ved at de nye unge

lærlingene kunne for lite. Alle tre bedrifter hadde mekaniklærlinger, og var enten egne opplæringsbedrifter, eller knyttet til fagopplæringskontor. Anderledes var det med sjåføropplæringen der mye ennå er svært uklart. Dette gjør at svarene man får når man kommer inn på anvendelse av lærlingeklausul i forbindelse med inngåelse av kontrakter med det offentlige vil avhenge av om det dreier seg om sjåførsiden eller mekanikersiden. Å knytte inngåelse av kontrakter til klausul om lærlinger på sjåførsiden ble av to av bedriftene oppfattet som urealistisk eller uriktig, mens den tredje faktisk hadde sjåførlærlinger.

Felles for de tre bedriftene var også at ingen av de vi snakket med kjente til ordningen med lærlingeklausuler ut fra egne erfaringer, men at de mente å ha kjennskap til prinsippet når det ble beskrevet nærmere for dem. Dersom en slik klausulordning ble praktisert, ville likevel ikke dette skape problemer for disse bedriftene, men det ville heller ikke ha noe tilleggseffekt på inntak av lærlinger. To av de tre bedriftene la vekt på at de gjennom de siste årene hadde fulgt en helt bevisst linje ved å satse på fagopplæring og kompetanseheving. Det ble framhevet som et konkurransefortrinn å framstå som en bedrift som satset på denne måten, og dette var nødvendig for å nå resultater for bedriften på lengre sikt. En klausulordning ville ikke bety noe fra eller til slik sett for bedriften, men slik det ble uttrykt ett sted: "Vi kan ikke avvise kunder og si at vi ikke vil ha lærlinger".

Vi intervjuet representanter for relativt store bedrifter. Det ble imidlertid vist til at de mindre bedriftene nok kan ha større problemer med å tilpasse seg en situasjon der det knyttes betingelser om fagopplæring når kontrakter inngås. Igjen er det sjåføropplæringen som er problematisk, ettersom de minste bedriftene sjelden har egne verksteder. Spesielt innenfor godstransport var det eksempler på at man tok inn lærlinger som nok i stor grad fungerte som hjelpemenn på bilen og dermed bidro til verdiskapningen, mens opplæringsdelen av lærekontrakten neppe ble oppfylt i samme grad.

Felles for alle bedriftene er at de la vel så stor vekt på bransjens renommé og profil som egen rekruttering når de tok inn lærlinger. Det er for tiden ikke vanskelig å rekruttere ansatte til den enkelte transportbedrift, enten det dreier seg om sjåfører eller mekanikere. Derimot ble det pekt på at man måtte føle ansvar for bransjen. Det ble også vist til at bransjen måtte ta samfunnsansvar. Dette viser at den helt spesielle situasjonen vi nå er inne i i forbindelse med innføringen av Reform 94 gir seg utslag i at meningsdannere innenfor bransjene vektlegger forhold som ikke nødvendigvis

har direkte følger for egen bedrift, men som betyr mye for fagopplæringens status innenfor bransjen og dermed bransjens status samfunnsmessig sett.

5.5 Byggeindustri

Bransjen består av produsenter av byggevarer, men også endel entrepenører er medlemmer. Vi finner bedrifter innen: trelast, betongindustri, byggevarer, taktekkere, ferdighusprodusenter og produsenter av dører, vinduer etc. Det er stor variasjon når det gjelder størrelse, fra bedrifter som Moelven og Block Watne, ned til mindre snekkerbedrifter med et par ansatte.

En rekke lærefag er representert, fra fag med lange tradisjoner som tømrer og snekker, til en del nye fag innen betong, takteking, limtre og parkett. Langt fra alle bedrifter innen bransjen er godkjente lærebedrifter, men det er en sterk utvikling.

Stort sett er bransjen preget av sviktende rekruttering til lære plassene, og dessuten en del mismatch når det gjelder lokalisering av lærebedrifter og der elevene befinner seg. Innen de områdene der de nye lærefagene befinner seg er det satset mye på paragraf 20 kurs for å gi formell kompetanse til ansatte med lang erfaring i faget.

Viktigheten av offentlige oppdrag varierer mellom de ulike delene av bransjen. Det er en del direkte leveranser og tjenester, f.eks. av taktekkere, men det offentlige er viktigst mer indirekte gjennom leveranser av varer til entrepenører som bygger for det offentlige. Det er altså dersom klausuler også gjøres gjeldende for underleverandører at det ville berøre flest bedrifter.

I tillegg til bransjeorganisasjonen ble det gjennomført intervjuer med to bedrifter. Et inntrykk fra denne bransjen er at bruken av klausuler muligens kunne ha vært fornuftig da ungdomsledigheten var stor, og der en kunne øke oppmerksomheten mot å etablere fagopplæring innen de nye lærefagene. Holdningen til klausuler i dag synes å være overveiende negativ ut fra mange ulike hensyn. Deler av bransjen har problemer med å drive fagopplæring. Dels arbeider mange bedrifter med svært knappe økonomiske marginer, muligens som en ettervirkning av at prisene ble presset under lavkonjunkturen. Rekrutteringssituasjonen innen en del fag synes svak.

Den viktigste grunnen til de negative reaksjonene var nok likevel at man hadde inntrykk av at kommuner og fylkeskommuner ikke tok sine klausulvedtak alvorlig. Enten ble de ikke vektlagt, eller de godtok for lett at bedrifter hevdet å ha prøvd å

skaffe lærling uten å lykkes. Bildet blir noe tvetydig, fordi det samtidig ble hevdet at det ville ha vært urimelig dersom klausuler hadde blitt brukt effektivt på grunn av bedrifter som ikke reelt sett kunne makte å drive fagopplæring.

5.6 Næringsmiddelindustrien

Denne bransjen er i liten grad leverandør til det offentlige, og dermed er problemstillingen lite aktuell for de aller fleste bedriftene. På den bakgrunn har vi ikke prioritert å gjennomføre bedriftsintervjuer her, men begrenser oss til å bruke en representant for Næringsmiddelindustriens landsforbund som informant.

Bransjen omfatter bedrifter innen kjøtt, fisk, industrielle næringsmiddelfag og bakere. Bedriftsstørrelsen varierer fra en rekke små, til noen svært store som Orkla og en del bryggerier. Det har skjedd en betydelig sentralisering i deler av bransjen. Når det gjelder lærefag finner vi her et tradisjonelt fag som bakerfaget, men også en rekke nye fag med lite tradisjoner. Bransjen er generelt svak mhp. kompetanse på alle nivåer. Når det gjelder rekrutteringen, er hovedbildet stort sett at det er mangel på lære plasser i forhold til rekrutteringsbehovene i bransjen, og til dels oversøkning til de lære plassene som finnes. Det er for eksempel oversøkning til baker/konditor, og undersøkning til fiskerindustri og kjøttfag.

Generelt er det noe lettere å framskaffe lærplasser i større bedrifter, men dette er ikke entydig. Det varierer med tradisjoner og holdninger, ikke minst innenfor toppledelsen.

Bransjen er ikke noen typisk leverandør til det offentlige direkte, fordi det offentlige gjør sine innkjøp gjennom grossist. Det er enkelte unntak, for eksempel ved leveranser til Forsvaret og Statens kantiner. Dermed vil bedriftene trolig stille seg noe fremmed i forhold til problemstillingen om klausuler og effekten innen denne bransjen blir neppe omfattende. Vår kontaktperson i bransjeorganisasjonen antok at bransjen stort sett ikke ville se negativt på innføringen av klausuler, men at det kunne ha en signaleffekt i retning av å styrke fagopplæringen.

6 Drøfting

Hovedformålet med dette prosjektet har vært å prøve å gi svar på om lærlingeklausulene kan ha hatt noen effekt ved å virke motiverende på bedrifter, og om de virker konkurransevridende. Vi vil prøve å besvare disse spørsmålene, og i

tillegg peke på noen momenter til en videre diskusjon om bruken av denne typen virkemidler.

6.1 Har klausuler virket motiverende?

Et direkte bekreftende svar på dette spørsmålet har vi fra bare en av de bedriftene vi har vært i kontakt med. I dette ene tilfellet ble det sagt at lærlingeklausul i det minste var et moment da bedriften for noen år siden hadde etablert seg som lærebedrift. Dette dreide seg om et mindre firma. Hvis det ikke bare skyldes en ren tilfeldighet at vi kom i kontakt med et firma som på denne måten oppfylte kravet til en direkte effekt, gir dette en indikasjon om at effekten ikke kan ha vært helt ubetydelig. Sjansen for å treffe en slik bedrift med det begrensede utvalget vi har hatt er liten med mindre det faktisk er et betydelig antall innen denne kategorien. Vi vil likevel ikke betrakte dette funnet som noen sikker indikator på effekten av klausuler, langt mindre prøve på anslå hva det kan ha betydd rent tallmessig.

Vedtaket om lærlingeklausuler kom på et tidspunkt med høy ungdomsledighet, og der en økning av antall læreplasser ble sett på som et virkemiddel til å motvirke ledigheten. Statistikken over antall lærlinger viser ingen klare bevis på at de ulike virkemidlene fikk noen effekt. Vi reiste to mulige hovedforklaringer på endringer i lærlingetallet over tid: konjunkturhypotesen og mobiliseringshypotesen. I den perioden vi studerer, ser vi særlige resultater av mobilisering i 1996 knyttet til Reform 94, og antall nye lærekontrakter stiger kraftig. Tidligere på 1990-tallet er utviklingen mindre klar. Skulle lærlingeklausulene hatt stor effekt, ville vi isolert sett ha forventet en vekst etter 1991, og særlig innen bygge- og anleggsgfag der klausuler har vært mest utbredt. Vi finner ingen slik vekst før etter 1993, men dette kan være et resultat av konjunkturer. Konjunkturerne i byggebransjen var lave tidlig på 1990-tallet, men fra 1993 var det en kraftig vekst. En eventuell effekt av klausulene før 1993 kan ha blitt oppveid av lave konjunkturer. For andre fagområder finner vi holdepunkter for mobiliseringshypotesen, uten at dette nødvendigvis henger sammen med lærlingeklausulene.

Gjennom mange av de øvrige intervjuene har vi imidlertid fått svar som mer indirekte også gir støtte for at klausuler vil kunne ha en positiv virkning. Selv om det ikke lar seg påvise klart, er det ikke usannsynlig at lærlingeklausuler sammen med andre mobiliseringstiltak, kan ha vært med på å "vekke" og bevisstgjøre bedrifter til å ta inn lærlinger. Flere av våre informanter, også fra fagopplæringskontorene har påpekt en slik positiv virkning av klausulene. Men

EØS-dommen gjorde at lærlingeklausulene har fått for kort tid på seg til å bevise at det er et levedyktig virkemiddel.

Dersom en bedrift tar inn lærlinger mer på grunn av ytre press eller at det er gunstig rent økonomisk, enn på grunn av eget rekrutteringsbehov, er det en risiko for at dette kan gå ut over kvaliteten på opplæringen. Slik dette prosjektet har vært lagt opp, har vi ingen muligheter for å påvise dette. Vi har likevel fått påstander (riktignok fra konkurrenter) om at bedrifter har tatt inn lærlinger mer som et skuebrød enn som en egentlig opplæring fordi de måtte tilfredsstille et krav fra det offentlige. Det er også blitt hevdet at man innen godstransport ser en lærling helst som en billig hjelpemann. Det bør ikke legges for mye i denne typen utsagn, men det illustrerer nok et dilemma: dersom man etablerer for mange insitamenter, enten gjennom krav eller gjennom gunstige refusjonsordninger, kan det være en fare for at lærlinger tas inn på gale premisser og der dette kan gi dårlig kvalitet på opplæringen.

Dersom vi antar at klausulene kan ha hatt en positiv effekt på å skaffe flere læreplasser i en periode før EØS-dommen, kan vi samtidig fastslå at effekten kunne ha vært mye større. For det første er det svært få kommuner som har innført klausuler, og for det andre er slående at vedtatte klausuler ikke ser ut til å ha vært brukt aktivt i særlig grad. I alt overveiende del har tilbakemeldingen fra de bedriftene vi har intervjuet vært at lærlingeklausulene ikke har vært brukt aktivt til tross for at de er vedtatt. Dette kan selvsagt skyldes at de er satt ut av kraft pga. EØS-dommen, noe våre informanter neppe har hatt kunnskap om. Vel så sannsynlig er det at kommuner og fylkeskommuner i overveiende grad ser på pris ved valg av anbud, og at et vedtak om lærlingeklausul (eller andre krav til oppdragstakere) ikke blir vektlagt. Her er det selvsagt en forskjell alt etter hvordan et klausulvedtak er utformet, om bedrifter uten lærlinger stenges ute, eller om lærlinger bare er noe man tar i betraktning under ellers like forhold. Enkelte informanter rapporterte om manglende kommunikasjon mellom teknisk utvalg (politisk nivå) og teknisk etat. Hvorvidt dette har sammenheng med generelle interne kommunikasjonsproblemer hos offentlige innkjøpere, ligger utenfor rammen av dette prosjektet å vurdere. Men det er et moment som bør tillegges vekt: at politiske vedtak for å påvirke bedrifter gjennom leveranser til det offentlige blir lite effektive.

En like nærliggende tolking er at det er et sterkt press på å holde kostnader nede som slår igjennom. Kvalitetskrav til private leverandører settes ut av kraft dersom offentlige innkjøpere ikke veier slike hensyn opp mot pris. Spesielt i den

lavkonjunkturen vi har vært gjennom har det vært mulig å presse prisene ned til et minimum, og således gitt oppdragstakerne små marginer til langsiktig kompetanseoppbygging. Samtidig har kommuner små økonomiske marginer, og vil dermed velge de anbudene som er billigst. I hvilken grad dette også gjelder for statlige innkjøp er vi mer usikre på.

Det er ingen tvil om at "sovende" klausuler virker som et irritasjonsmoment, også for de bedriftene som i utgangspunktet stilte seg positivt til lærlingeklausulene.

6.2 Virker klausuler konkurransevidende?

Svaret på dette spørsmålet må bli et utvetydig ja. Det er liten tvil om at enkelte bedrifter ville bli stengt ute fra offentlige leveranser dersom lærlingeklausuler ble gjort effektive. En informant innen restaurantbransjen ga uttrykk for at man i såfall ville droppe offentlige oppdrag. I andre tilfeller ville en firkantet bruk gi urimelige utslag, f.eks. innenfor transportbransjen. Her er det en klar uoverensstemmelse mellom opplegget i Reform 94 og aldersbestemmelsene for førerkort. I andre bransjer var inntjeningsmarginene i mindre bedrifter så små at det ville virke urimelig der også. Innen byggebransjen er det en rekke små aktører, spesielt i spredtbygde områder. Det er lange tradisjoner for kombinasjoner mellom gårdsdrift og det å ta snekkerjobber. Slike håndtverkere ville bli stengt ute fra offentlig oppdrag dersom man stilte krav om å ha lærlinger. Hvis man ikke ønsker å fjerne denne muligheten for kombinasjonsbruk, må man vise smidighet ved bruk av offentlige krav. Et mulig virkemiddel er å sette en grense for oppdragenes omfang slik at småbedriftene uten lærlinger ikke stenges ute fra å ta småoppdrag.

I dette ligger også et svar på spørsmålet om klausuler virker konkurransevidende overfor små og mellomstore bedrifter. Mindre bedrifter vil gjennomgående ha vanskeligere for å ha lærlinger enn større bedrifter, men dette gjelder ikke alle bransjer i like stor grad. Innenfor håndtverksfagene er det stort antall helt små bedrifter som er lærebedrifter. I andre bransjer, f.eks. hotell- og restaurantbransjen er det vanskeligere for små bedrifter, selv om bruken av opplæringsringer eller opplæringskontorer i noen grad oppveier størrelsesproblemene.

Det klareste tegnet på konkurransevidning har vi vel i vårt materiale egentlig fra informanter i bedrifter som er godkjent: de hadde et sterkt ønske om å stenge ute bedrifter som ikke hadde lærlinger. Mange begrunnelser ble gitt for dette. Det ble hevdet at det offentlig burde bruke ulike typer krav for å sanere ut det de kalte useriøse bedrifter, og i noen grad for å heve bransjens ry. Både innenfor

restaurantbransjen og i byggebransjen fikk vi denne typen tilbakemeldinger. Nå skal man selvsagt være forsiktige med å legge stor vekt på bedrifter som karakteriserer konkurrenter som useriøse, men noe er det sikkert i dette. Andre viktige tilbakemeldinger var at det offentlige burde premiere bedrifter som tok et ansvar innen fagopplæringen framfor bedrifter som kanskje hadde et prisfortrinn ved at de unnlot å satse på dette.

6.3 Perspektiver framover

Hvis vi nå skal gå noe videre og drøfte hvordan klausuler kunne tenkes å virke framover, kan dette ikke vurderes isolert. Selv om vi antar at effekten var positiv tidlig på 1990-tallet, er det ikke gitt at effekten vil være tilsvarende i dag.

Det ble satt svært ambisiøse mål for opprettelse av nye læreplasser i forbindelse med innføringen av Reform 94. Målet var å føre en tredjedel av årskullene fram til fagbrev, noe som ville forutsette omtrent 15.500 læreplasser i bedrift for rettighetselevene alene, og i tillegg et stort antall plasser til søkere uten rett. Våren 1996 viste det seg at søkning ble svakere enn antatt, og drøyt 15.000 VK1-elever søkte om læreplass i bedrift. Av disse fikk 9.500 læreplass, og 6.500 av disse plassene gikk til søkere med rett, 3.000 til de uten rett. I tillegg er det imidlertid opprettet ikke mindre enn 7.000 plasser til lærlinger som ikke omfattes av reformen, dvs at de ikke kom rett fra VK1. Av de 6.000 reformelevene som ikke fikk læreplass har halvparten tatt imot et VK2 -tilbud i skole, mens resten ser ut til å ha droppet ut.

Det har blitt fokusert mye på at det ble opprettet 6000 færre læreplasser enn det var søkere, men samtidig må man ikke overse det faktum at man har lyktes i å framskaffe et meget høyt antall nye læreplasser til reformelever så vel som til andre søkere. En kan snarere reise spørsmål om de politiske målsetingene har vært realistiske nok. Det er åpenbart gjort en betydelig innsats både fra fylkeskommunalt hold, fra bransjer og bedrifter for å få flere læreplasser. Mange nye lærebedrifter må ha kommet til, samtidig som tidligere lærebedrifter har tatt inn flere lærlinger. Det blir etter all sannsynlighet vanskeligere i 1997 dersom man har tatt ut det meste av potensialet allerede i 1996. Neste år skal det framskaffes like mange nye læreplasser til reformelevene som i 1996. På denne bakgrunnen, i en situasjon der det er satset så sterkt på å øke antall læreplasser raskt, er det derfor liten grunn til å regne med at selv en aktiv bruk av lærlingeklausuler ville ha noe mer enn en marginal effekt. Dette betyr ikke at klausulene i seg selv er uten virkning, men at den isolerte effekten blir overskygget av andre tiltak som er iverksatt samtidig. Det kan tenkes at klausuler ville være et virkemiddel som gir effekt i en mer "normal" situasjon, etter

at krafttaket i innføringen av Reform 94 er gjennomført, men der en fortsatt må arbeide aktivt for å styrke fagopplæringen.

Vi har påvist at lærlingeklausuler har en konkurransevidende effekt, avhengig av hvordan de utformes. Kanskje er det nettopp gjennom en form for positiv konkurransevidning at effekten av en type tiltak som lærlingeklausuler er størst på litt lengre sikt. Det vil si at man ikke først og fremst vurderer antall opprettede lærlingeplasser direkte for å tilfredsstille et krav i et anbud, men at bedrifter som ønsker å satse langsiktig på kompetansebygging over tid skaffes et fortrinn. Det blir en politisk vurdering hvorvidt en konkurransevidning av denne typen er ønskelig eller ikke.

Hittil ser det ikke ut til at kommuner med vedtak om lærlingeklausuler har brukt vedtaket særlig aktivt. Dette har sannsynligvis sammenheng med at det viktigste er å velge det billigste anbudet, og at man i stor grad ser bort fra andre kriterier. De fleste vedtakene er da også formulert forholdsvis svakt. Dette er et holdepunkt for at det vil være klausuler formulert som et utvelgelseskriterium som har størst sjanse til å være effektivt.

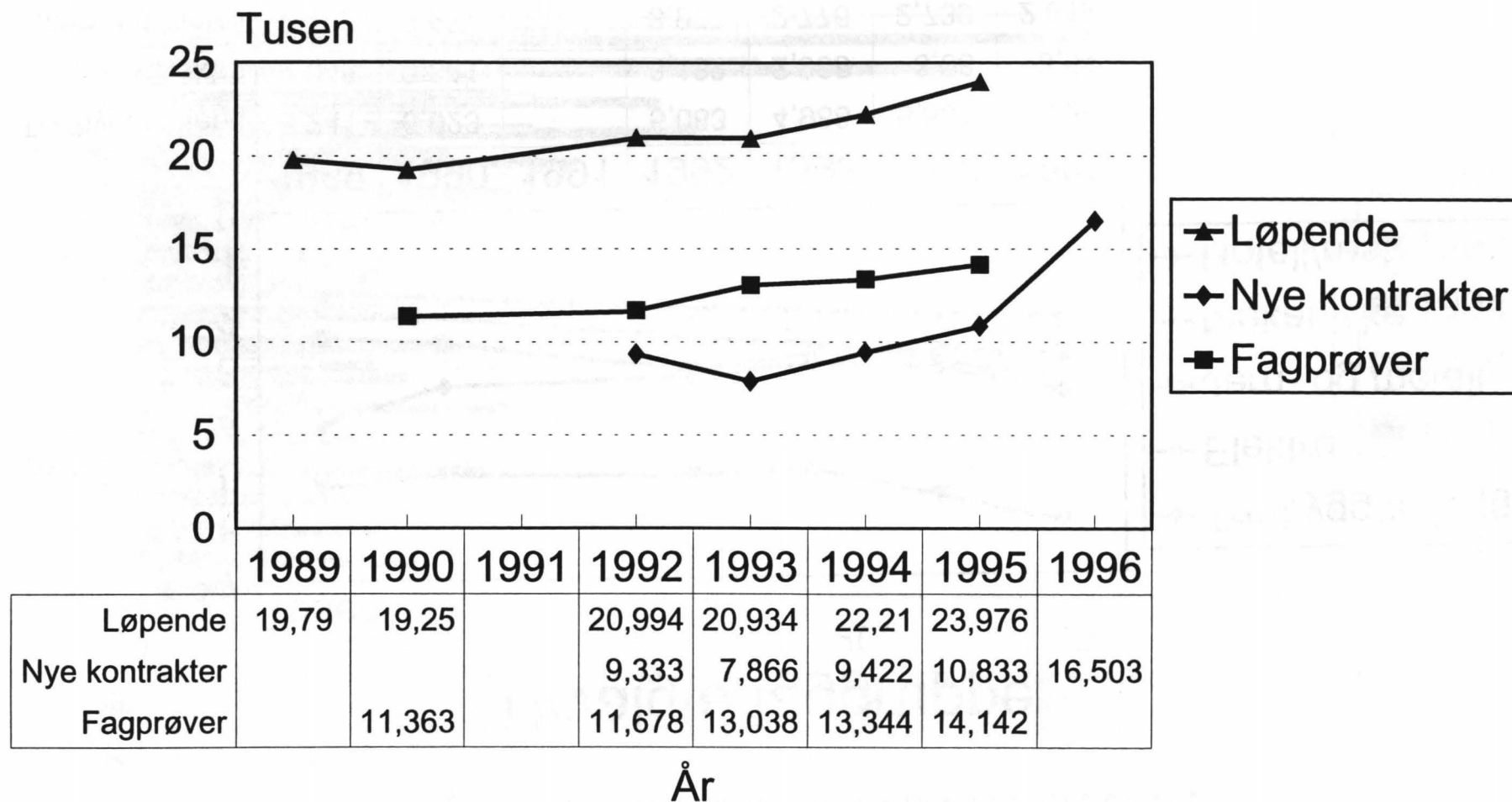
Et klausul utformet slik at det er nok for en bedrift å være godkjent lærebedrift for å kunne få offentlige oppdrag vil kunne motivere til at det skapes nye lærebedrifter. Men det gir ingen direkte insitamenter til allerede etablerte lærebedrifter til å ta inn flere lærlinger, eller å opprette lære plasser i nye fag.

Bruken av lærlingeklausuler har kanskje størst muligheter for å kunne virke som et insitament innenfor de nye lærefagene, samtidig som det her gjør seg gjeldende en rekke barrierer. I mange bedrifter vil det ikke finnes faglært personell som kan stå for opplæringen. Eksempler på dette er resepsjonist og renholder. For de bransjene som har de nye lærefagene vil paragraf 20-ordningen være en mer aktuell vei å gå for å skaffe seg faglært personale i første omgang, noe som i sin tid vil øke mulighetene for å ta inn lærlinger etter Reform 94.

Hvis lærlingeklausuler skal ha størst mulig effekt i alle deler av landet, er det særlig viktig at flest mulig kommuner vedtar klausul. Samtidig har kommunene selv en stor utfordring i å tilby lære plasser innen særlig helse- og omsorgssektoren.

Lærlinger og fagprøver

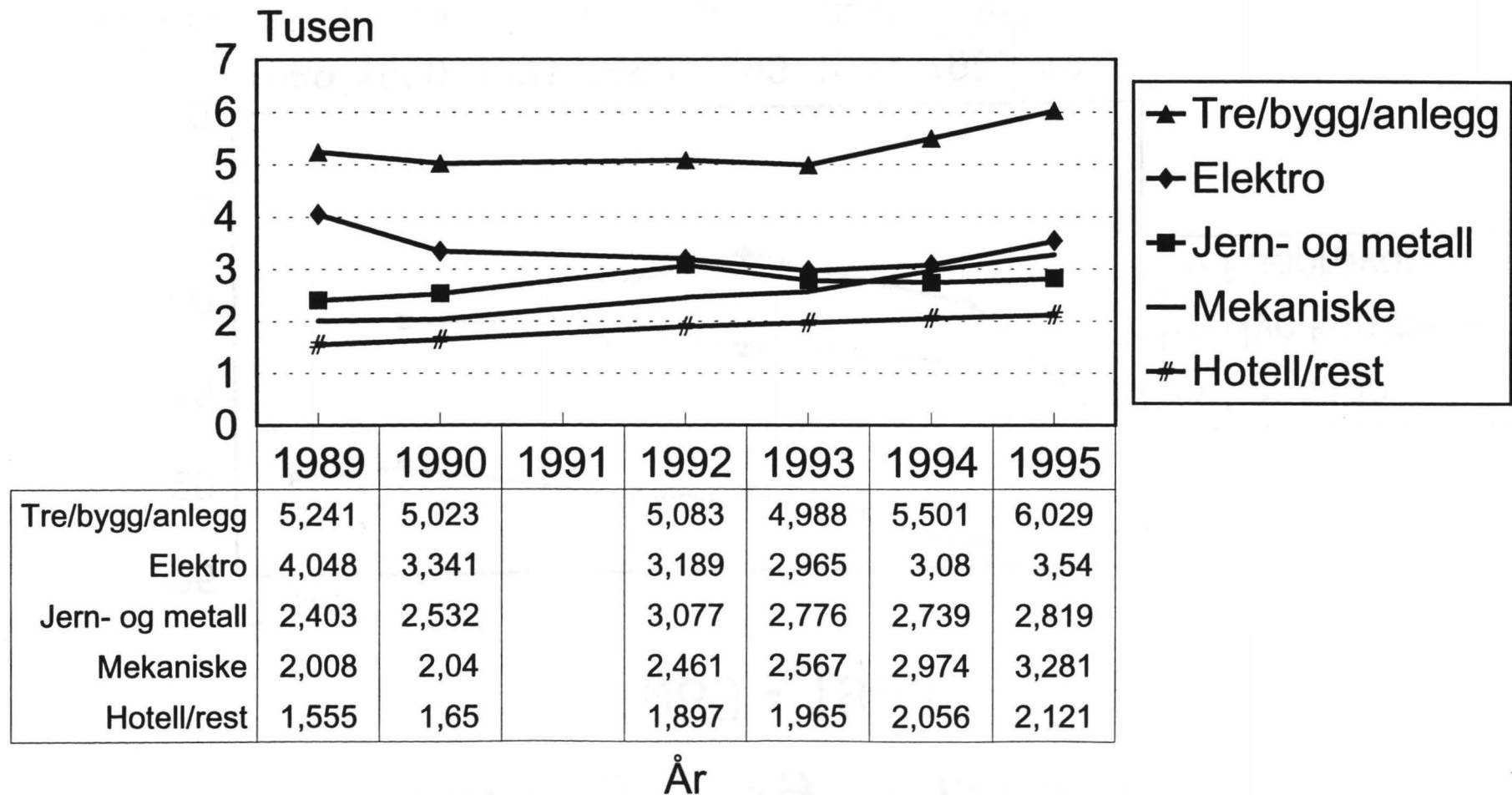
1989 - 1996

Kilde: 1989-95: SSB. 1996: KUF

Løpende lærekontrakter

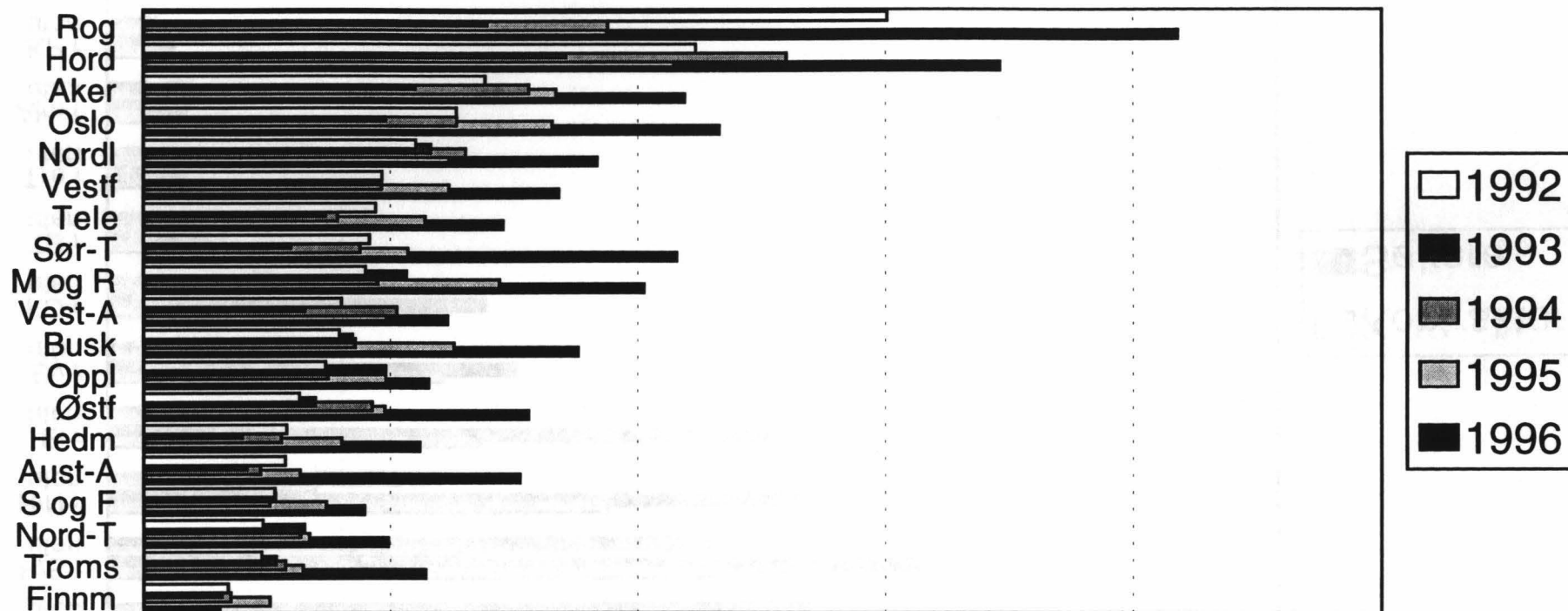
Utvalgte faggrupper

Kilde: SSB.

Nye lærekontrakter

Fylker. 1992-96

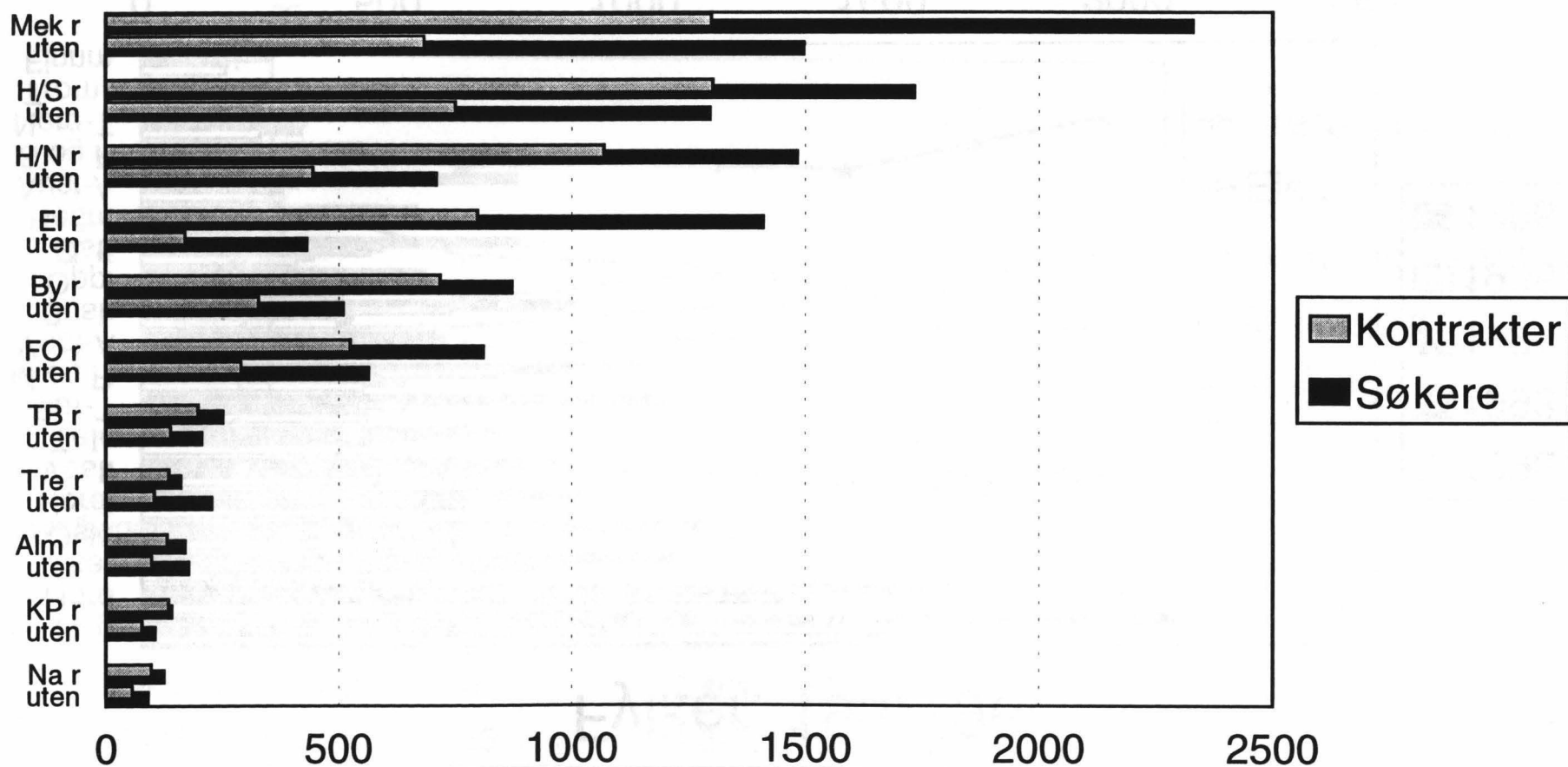

0	500					1000					1500				2000			2500	
	Rog	Hord	Aker	Oslo	Nordl	Vestf	Tele	Sør-T	M og R	Vest-A	Busk	Oppl	Østf	Hedm	Aust-A	S og F	Nord-T	Troms	Finnm
1992	1503	1117	692	633	551	483	470	457	449	400	396	368	315	289	286	265	241	238	171
1993	696	855	550	491	581	482	368	298	532	326	422	491	347	200	209	266	325	267	158
1994	939	1300	780	634	652	482	392	438	474	513	428	373	463	278	236	255	317	286	176
1995	937	1073	835	827	618	618	570	535	721	492	628	491	489	401	316	369	335	322	255
1996	2091	1731	1095	1165	918	841	728	1079	1013	615	880	577	780	559	763	447	496	571	154

Kilde: 1992-95: SSB; 1996:KUF

Søkning og formidling 1996

Status læreplasser for Reform-94 elever

	Mek r uten		H/S r uten		H/N r uten		El r uten		By r uten		FO r uten		TB r uten		Tre r uten		Alm r uten		KP r uten		Na r uten	
Kontrakter	1298	684	1301	752	1068	444	799	171	719	328	525	290	198	140	136	105	132	99	135	78	98	57
Søkere	2330	1496	1733	1295	1483	711	1410	431	873	510	812	565	251	206	161	227	170	178	142	106	125	91

Kilde: KUF